

ФІЛОСОФІЯ

УДК 130.2

Н. В. Бєлова
О. В. Попович

ЖИТТЯ ЯК СПОСІБ БУТТЯ ЛЮДИНИ ТА УНІВЕРСАЛЬНИЙ ТИП ДІЯЛЬНОСТІ

З метою посилення онтологічної лінії пізнання існування людини обґрунтовується необхідність включення в об'єкт пізнання, а також до сукупності методологічних інструментів його дослідження, феномену життя, який має бути розглянутий не як середовище, а як спосіб буття людини і як універсальний тип діяльності, що обумовлений конкретно-історичними умовами організації суспільного буття.

Аналізується концепт життя, який в процесі розвитку гуманітарного пізнання перетворився на декілька систем знань, що релятивізовані відносно низки понять, зокрема «життєвий цикл», «спосіб життя» тощо. Простежуються зміни у змісті поняття способу життя по мірі того, які виокремлювалися ознаки, що належать до його фактичного змісту.

Уточнюється поняття життєвого шляху. Заперечується лінійний принцип побудови життєвого шляху як такий, що не задовольняє потреби пошуку механізму поєднання у ньому окремих подій та перешкоджає усвідомленню перехідних етапів життя. Наголошується на необхідності побудови нелінійної траєкторії та пошуку форм, в яких відбувається процес життєтворчості і понятійний опис життєвого світу.

Обґрунтовується методологічна доцільність концептуалізації поняття долі в філософії культури з метою аналізу індивідуального у житті людини та доповнення змісту концепту життєвого шляху.

Ключові слова: *вчинок, випадок, діяльність, доля, життя, життєвий шлях, життєвий світ, життєві відносини, особистість, об'єктивність, спосіб буття, спосіб життя, суб'єктивність.*

В сучасній парадигмі humanities, що містить значні теоретичні ресурси, накопичені впродовж інтегральних досліджень підвалин людського буття, процесів діяльності як усталених соціальних груп, так і окремої особистості, відбулася концептуальна рецепція та теоретичне усвідомлення поняття діяльності як своєрідної субстанції онтоса людської культури, у якому діяльність можливо визначати як покладання (setzen) людської суб'єктивності в чуттєво-предметній формі, тобто в формах самої об'єктивності і, разом з тим, як зняття (aufheben) об'єктивності в формах людської суб'єктивності й духовності.

Теоретико-методологічним орієнтиром гуманітарного знання про дійсність людини та людського суспільства є філософія культури, яка, виходячи з того, що в своїй діяльності людина покладає себе об'єктивно, у зовнішньому – природному та соціальному – середовищі, та знімає це середовище суб'єктивно, в собі і для себе, проголошує людину особливим культурним об'єктом, специфіка композиції якого, як підкреслює відомий дослідник А. Флієр, «...обумовлена розмаїттям умов свого формування та творчою спроможністю індивіда до інтерпретацій, наділенню об'єктів

та подій змістами, проектування себе назовні...» [27, с. 192]. Зрозуміло, що ці два потоки трансформації «суб'єктивованої об'єктивності» у «об'єктивовану суб'єктивність» (Г. Шпет) діалектично поєднані, безперервно взаємодіють, і в процесі цієї взаємодії створюють особистість не просто як носія сукупності соціальних статусів і ролей, а як абсолютно унікальне поєднання елементів соціального досвіду.

Розуміння того, що «...індивіди не просто піддаються зовнішньому впливу (в сенсі засвоєння, що є недиференційованим), але й інтерпретують, переробляють його» [25, с. 21], ми вбачаємо у багатьох сучасних авторів (О. Рождественська). Водночас, посилення онтологічної лінії пізнання відповідно до внутрішньої міри реального існування людини як об'єкту пізнання, передбачає включення як до самого об'єкту, так і до сукупності методологічних інструментів його дослідження, феномену життя, який має бути розглянутий не як середовище, а як спосіб буття людини, як універсальний тип діяльності в конкретно-історичних умовах організації суспільного буття. Саме вивчення онтологічних ресурсів концепту життя ми вбачаємо завданням своєї розвідки, актуальність і практична значущість якої визначається прикладними аспектами проблеми, які пов'язані, зокрема з нагальними потребами сучасного українського суспільства в осмисленні плюралізації сучасного життя та необхідністю координації взаємодії людини та державних інститутів.

Теоретичні експлорації на проблемному полі життя як способу буття людини та самого феномену життя як буття людини у світі культури напружено ведуться протягом останніх десятиріч. Значний внесок до тематизації проблематики особистості у її життєвому просторі зроблений О. Вальєвським, А. Вардомацьким, І. Голубовичем, О. Кривцуном, Ю. Лотманом, Е. Соколовим. Розгалуджені дослідження здійснюються також в психології К. Абульхановою-Славською, Р. Ахмеровим, Ф. Василюком, Є. Головахою, Є. Злобіною, О. Кроніком, Д. Леонтьєвим, Н. Логіною та іншими науковцями. В той самий час накопичений протягом останніх десятиріч досвід використання посткласичної методології спровокував множину методологічних запитань, з огляду на які ми вважаємо продуктивним повернення до діяльнісного підходу, використання якого, на наш погляд, дозволяє концептуалізувати культурну детермінацію життя особистості, осмислити онтологію світу, у якому людина здійснює культурні зміни.

Методологія сучасних досліджень онтологічних структур культури будується на визнанні первення самостворення та самодетермінації людини в процесі її життя, категоріальний опис якого здійснюється, зокрема, за допомогою понять, частина з яких на протязі багатьох років плідно розроблялася в соціальній психології та соціології, і в процесі розвитку когніції перетворилися на декілька систем знань, релятивізованих відносно теоретичних концептів, що позначаються термінами «життєвий цикл» (або його заміщення в сучасних концепціях на «життєвий шлях (life course)» та «спосіб життя»).

До змісту поняття «спосіб життя», пов'язаного з соціологічним знанням останньої чверті ХХ ст., належать ознаки сукупності форм людської життєдіяльності, за допомогою яких проводилися дослідження культури споживання, що дали поштовх для пошуку типового у індивідуальній поведінці людини на засадах узагальнення соціально-вікових, соціально-професійних та організаційних аспектів її життя. І хоча зміст поняття «спосіб життя» в філософії культури був доповнений додатковим знанням і отримав тлумачення характеристики культури, реалізуючи, як зазначає А. Флієр, у своїх параметрах, суттєву частину цінностей орієнтацій людей, опредмечуючи «...норми їх моралі, етикету, світогляду, соціальних стандартів і т. і.» [27, с. 359], зрозуміло, що категорія способу життя не змінилася якісно в своєму

змісті, залишившись в межах сукупності знань про життєдіяльність особистості з боку її інтегрованості до людської спільноти.

Щодо системи знань, надбудованої над зазначеним поняттям, то, на нашу думку, хоча в ній були виокремлені та зафіксовані суттєві ознаки середовища людини, характеристики співвідношення її особистих та суспільних інтересів, потреб та цілей, подальше поглиблення змісту теорії потребує доповнення досліджень типового у житті людини аналізом одиничного, суб'єктивного (зокрема того, як людина створює власний спосіб життя), знання про яке належить до повного змісту поняття (і тому має таку само значущість для теорії).

Саме з цією метою, на наш погляд, в західній традиції соціологічного вивчення проблеми способу життя були розвинуті поняття «життєвого плану», «життєвого світу», «стилю життя», «соціального часу», «життєвого циклу», «життєвої конструкції (або «конструкції життя»)), та інші, що досить швидко замінили концепт способу життя та були використані в подальшому розвитку теорії соціології. В останні десятиріччя ХХ ст. найбільше визнання отримав термін «життєвий шлях» (life course), інституалізація якого конференцією Американської соціологічної асоціації (ASS) в 1975 р. дала поштовх науковій розробці соціології життєвого шляху в контексті процесу соціалізації.

Щодо філософії, то поняття «життєвого», «життя» у їх небіологічному сенсі відомі як категорії ще з кінця ХІХ ст. в контексті розвитку філософської опозиції класичному раціоналізму, який, за слушним висловом В. Дільтея, конструював суб'єкта, в якому «...тече не справжня кров, а розріджений сік розуму» [8, с. 274]. Ми згодні з Л. Микешиною, що саме введення до філософії поняття «життя» «...одночасно було визнанням значущості емпіричного суб'єкта як наділеного життям індивіда» [23, с. 5].

Подальша філософська реабілітація суб'єктивності представниками новітньої філософії, зокрема А. Бергсоном, Е. Гуссерлем, Ф. Ніцше, О. Шпенглером, на наш погляд, не отримала завершення у повному визначенні концепту життя. До того ж, як зазначає відомий американський дослідник Дж. Р. Серл, вдаючись до аналізу розуміння об'єктивності та відмінностей між об'єктивністю й суб'єктивністю, ці поняття використовуються в різному сенсі, епістеміологічному та онтологічному, оскільки «...з епістеміологічної точки зору «об'єктивність» та «суб'єктивність» – насамперед предикати суджень», а в онтологічному сенсі, «об'єктивність» та «суб'єктивність» – предикати об'єктів (типів об'єктів) і відносяться до способу існування» [29, с. 8].

Конструювання людської реальності в багатобічних теоретичних надбудовах над вищезгаданим концептом шляхом виведення нових ознак – з сукупності ознак, що вже містилися (в суто логічному сенсі) у його повному змісті, – призвело до формування систем знань, частина з яких є методологічно вразливою саме за рахунок невизначеності понять, які використовуються, або, як зазначають автори ґрунтового видання «Основи онтології», відсутності «...чіткого розрізнення буття як такого та суб-системності, буття – в – собі і буття-для-нас, буття-в-собі й абсолютного буття» [24, с. 156]. До того ж, виключення з детермінант знання соціальності фактично веде до заперечення «зовнішньої історії» (І. Лакатос) та практики як органона життя, які створюють концептуальне поле розгляду існування людини в її діяльності. А «...Що є життя, якщо воно не є діяльність» [22, с. 564].

Виходячи з визнання субстанційного статусу діяльності, повернемося до теорії сучасної соціології. Чи вдалося науковій спільноті за допомогою наявних теоретичних засобів «наповнити суб'єкта справжньою кров'ю»? Які нові ознаки в цій системі знань отримав фактичний зміст поняття життєвого шляху?

Слід відзначити, що в соціологічній системі знань теоретичні уявлення про життєвий шлях щільно пов'язані з історією життя насамперед в аспекті його подієвої організації. Тобто життєвий шлях розглядається як послідовність подій, що певним чином стандартизовані (або хронологізовані) відповідно до течії т. з. «нормального життя». Як наслідок, життєвий шлях набуває ознак соціального інституту, і, хоча й пов'язується з поняттям біографії, в його межах, як зауважує О. Рождественська, «...аналізується не окремий життєвий шлях, а статистична агрегована сукупність життєвих шляхів» [25, с. 6], і, як ми розуміємо, залишається суттєво обмеженим за рахунок спрощення ознак процесу соціалізації і, як нам здається, втрачає власне *історію*. Провідний тезис В. Дільтея – «Що є людина, каже її історія», за яким передбачається вивчення історії життя людини як первинної реальності, у яку вона вплетена множинними зв'язками, залишається горизонтом дослідження.

Близький за загальним змістом концепт життєвого шляху був розроблений в психології, де першою проблемою життєвого шляху висунула психолог Віденського психологічного інституту Ш. Бюлер, усвідомивши її саме як проблему і поєднавши біологічний, психологічний та історичний час життя особистості у єдиній системі координат, що визначило три напрямки проведеної нею розвідки, перший з яких був скерований на дослідження об'єктивних умов життя особистості та послідовності головних подій, що розгортаються *назовні* людини, другий – на вивчення *внутрішнього* світу особистості та його еволюцію, а третій – на дослідження підсумків діяльності людини – всебічної реалізації «самої себе», або її *само здійснення*, яке, власно і є підсумком життєвого шляху [19].

Підхід до аналізу особистості через її життєвий шлях у вітчизняній психології був запропонований у 20–і роки XX ст. М. Рибниковим, але розвиток відповідного методу в складі теорії психології з метою дослідження людської індивідуальності відбувся значно пізніше і належить Б. Ананьєву та Д. Леонтьєву, які запропонували розуміння індивідуальності як продукту неповторного життєвого шляху.

Так, за Д. Леонтьєвим, людина визначається через людську ситуацію, або через те, що є у людському способі життєдіяльності. При цьому антропологічна сутність людини у її повноті, що не редується, має прояв у життєдіяльності людини не завжди, вона «...міститься у можливості переключатися з одного рівня на інший, двигатися за траєкторією, що містить відрізки руху на різних рівнях. У різних людей в різних ситуаціях ця траєкторія може мати різну конфігурацію, але практично ні в кого не буває безперервною» [17, с. 74]. Ми цілком погоджуємося, що так би мовити лінійний принцип побудови життєвого шляху не є адекватним для розуміння механізму поєднання у ньому окремих подій, етапів тощо, оскільки не тільки не здатний виявити їх причини, але й перешкоджає усвідомленню перехідних етапів життя. Саме ця нелінійність траєкторії, на нашу думку, має бути предметом уваги філософії у її намаганні з'ясувати власне бачення сутності життя людини.

Автори статті вважають, що простежити, як саме *події життя* перетворюються на *події буття* може допомогти поняття долі, що є одним з ключових понять суспільної свідомості, у якій поняття долі зазвичай пов'язується з поняттям шляху. Відомо, що «шлях» має символічне значення долі, і традиційно доля вбачається шляхом, з якого неможна зійти.

Категорія долі, яка на думку відомого історика філософії О. Лосєва є повністю реальною, абсолютно життєвою категорією, узятя як категорія всезагальних зв'язків, стає однією з універсальних категорій філософії культури, що – разом із іншими – слугує створенню моделі світу, за допомогою якої людина сприймає дійсність та будує образ світу.

Ідея долі передбачає певний зв'язок подій у житті людини, який із необхідністю призводить до *визначеного*. Важливо, що дія долі розповсюджується не тільки на теперішній час, а й на минуле та майбутнє, що детермінує обов'язковість (необхідність) усіх *етанів* долі. Це, на нашу думку, можливо розуміти таким чином, що життя окремої особистості є не випадковим, і, як явище закономірне, воно може бути не тільки описано, а й пояснено, на що вказувала Ш. Бюлер, розглядаючи витoki розвитку особистості у її природженому спрямуванні до *самздійснення, самовиконання*.

У якості категорії, поняття долі присутнє в філософії стоїків, які вбачали суб'єктивну розумність космосу, який наділявся ознакою власного суб'єктивного самовідчуття, відповідального за нерозумне і випадкове у космосі. За Проклом, доля не є ані особливістю речей, ані загальним послідом космічних зв'язків, ані душею в її співвідношенні із зовнішнім, ані природою, ані розумом. Вона є вищою за усі ці визначення. На думку О. Лосєва, долю неможливо вважати тільки чимось надбуттєвим або надрозумним, оскільки вона є порядком та структурою речей [21, с. 20].

Аналізуючи погляди Прокла, О. Лосєв вказує, що античний філософ чітко розрізняє *адрастію* (неминучість), *ананку* (необхідність) та *хеймармену* (долю): «Перша категорія характеризує собою довічний опис усієї множини ноуменів й називається Проклом як «інтелектуальний» момент. Друга категорія вже виводить нас за межі розуму й спонукає характеризувати її як «надкосмічну», тобто таку, що є узагальненням космічного життя. І наприкінці, свою третю категорію долі Прокл іменує як «внутрішньокосмічну»» [21, с. 20–21]. За Проклом, усі види долі мають спільну характеристику: це порядок речей або структура буття, що має свою ієрархію. Вищий її щабель вказує на необхідну послідовність у сфері чистої думки, другий – це структура космосу як цілого і третя – це структура усього, що фактично відбувається усередині космосу. Отже, доля є «...неподільною тотожністю розумного та позарозумного первенів, що дана не тільки у вигляді загального принципу, але й у вигляді структури усього буття...» [21, с. 21].

Особливість концепту долі в античності полягала у тому, що його зміст водночас охоплював як загальні світоглядні принципи культури, так і сферу індивідуального, особистісного буття людини. Подальша заміна поняття «доля», яке було одним з головних предметів рефлексії над буттям особистості, на поняття «причинність», призвела до появи антиномій свободи та необхідності та в цілому унеможливила аналіз особистісної реальності у її зв'язку із зверх особистісною реальністю.

Пізньюантичне розуміння долі, яка була символом усього, що трапляється з людиною без її особистої волі, було реінтерпретовано у 30–і роки XIX ст. представниками романтизму, які тлумачили це поняття не тільки як неповторний життєвий шлях людини у його завершеності та єдності, а як одиничний, неповторний, індивідуальний життєвий шлях конкретної людини, яка має волю. Для романтиків доля вже не виглядає зовнішнім первенем, що впливає на неї неконтрольовано. Видовими проявами долі стають *вдача, талан*. Поширюється уявлення, що людська воля, як вільна, спроможна впливати на долю, змінюючи її прояви. З цього можливо зробити висновок, що людина має поставати вище за свою долю, брати її до своїх рук, оскільки «людина або більша за свою долю, або менша за свою людяність» [3, с. 424].

У сучасній вітчизняній філософії проблема долі перемістилася до філософії культури, у якій не здобула належної розробки. У працях, Є. Головахі, В. Козловського, В. Іванова, О. Кроніка був сформований філософсько-психологічний концепт життєвого світу людини (на відміну від вже існуючого у західній традиції поняття, яке, як ми вважаємо, не отримало відповідного визначення), в якому, на думку М. Кагана, охоплені характерні особливості «способу існування людини» [12, с. 5].

Колективом українських науковців під керівництвом Л. Сохань, цей концепт був розвинений в теорію життєтворчості, у підвалини якої було покладено уявлення про життя людини як процес її духовно-практичної діяльності, спрямованої на творче проектування та здійснення її життєвого проекту. Розробляючи, здійснюючи та коригуючи свій життєвий сценарій, особистість опановує мистецтво життя як особливе вміння, що базується на глибокому знанні життя, розвиненої самосвідомості та володінні системою засобів, методів і технологій життєтворчості [10].

В цілому у сучасному дискурсі філософії культури людська особистість розглядається у контексті створеного нею життєвого світу, поняття про який було уведене видатним філософом Е. Гуссерлем для позначення сукупності усіх можливих та дійсних горизонтів досвіду людського життя. У подальшому життєвий світ став розумітися як організована сукупність усіх об'єктів та явищ дійсності, пов'язаних із нею життєвими відносинами.

Поняття «життєвих відносин» як об'єктивних відносин між суб'єктом та окремим об'єктом або явищем було запропоновано вже згаданим В. Дільтєєм, який визначав життя через його складові. «Життєві відносини виходять від мене за усіма напрямками, у мене є певні позиції у відношенні до речей та людей, відомі позиції у відношенні до них, я виконую їх вимоги у відношенні до мене та очікую дещо від них. Деякі сприяють моєму щастю, роблять моє буття ширшим, посилюють мене, а інші тиснуть на мене та обмежують мене. Та при визначеності того або іншого руху вперед у відомому напрямку людина завжди помічає і відчуває ці співвідношення» [7, с. 217].

Життєві відносини, як зазначає сучасний дослідник Д. Леонтьєв, визначаються об'єктивними якостями об'єкту або явища, об'єктивними характеристиками суб'єкта та можливістю їх потенційної взаємодії. Коло життєвих відносин людини має тенденцію до поширення, оскільки виникнення будь-яких нових життєвих відносин призводить до ускладнення організації суб'єкту та сприяє виникненню нових життєвих відносин [15, с. 22].

Послугуючись припущенням відомого психолога С. Рубінштейна щодо виходу життєвого шляху за межі емпіричного процесу повсякденності, коли той під впливом активного відношення до життя людини отримує напрямок та рух, обговоримо життєвий шлях людини, дивлячись на нього як на певну траєкторію пересування життєвим світом, одиницею виміру якої традиційно вважаються «події», що поділяються на зовнішні та внутрішні і, що, як з'ясувала К. Абульханова-Славська, як *лінії* не перетинаються, а тягнуться паралельно, заважаючи знайти зв'язок між подіями життя [1].

Аналізуючи природу життєвого шляху С. Рубінштейн у своїй праці «Людина і світ» запропонував категорію «суб'єкт життєвого шляху», у змісті якої є ознака поступального характеру розвитку особистості, її довершення. Людина як суб'єкт життя розуміється як особливий рівень розвитку буття, а її життя «...виступає не як особисте життя... з якого усе суспільне є відчуженим, але як життя, що включає суспільне, але не тільки його, а й пізнавальне відношення до буття, і естетичне відношення до буття, і відношення до іншої людини як людської істоти, як твердження його існування» [26, с. 345]. Життєвий шлях стає усвідомленою й осмисленою людиною об'єктивною дійсністю її життя, а одиницею життя – життєве відношення людини до явищ її буття. Спроможність самовизначитися у відношенні до цілісної ходи життя розуміється як прояв суб'єкта.

До структури життєвого шляху належать ті факти й вчинки, які визначають становлення індивіду як особистості, наголошує С. Рубінштейн, який прийшов до висновку, що життєвий шлях неможливо зрозуміти тільки як сукупність окремих дій,

подій, продуктів творчості. Його необхідно розглядати як ціле, незважаючи на те, що у кожний момент людина включена у певні ситуації, здійснює окремі дії. Для розкриття цілісності життєвого шляху С. Рубінштейн вважав за потрібне не тільки виокремлювати його окремі етапи (зокрема, вікові – дитинство, юність, зрілість), але і з'ясовувати, як кожний попередній етап готує і впливає на наступний. На різних етапах життєвого шляху співвідношення зовнішніх впливів та внутрішньої детермінації залежить від уже досягнутого рівня особистісного розвитку. Але людина завжди має можливість змінити саму себе та своє життя.

У якості одиниці виміру життєвого шляху людини як суб'єкту життя С. Рубінштейн запропонував поняття *життєвих відносин особистості*, визначивши їх головні типи: ставлення до предметного світу, до інших людей, до самої себе. Якщо аналіз суто подій, що поділяються на зовнішні та внутрішні, є недостатнім, то використання поняття життєвих відносин, зрозумілих як внутрішнє ставлення особистості до зовнішнього, до самої себе, та у яких зовнішнє та внутрішнє пов'язані непорушно, показує саме події на її життєвому шляху.

До складу комплексу життєвих відносин належать особливі світоглядні складові, зокрема життєві почуття, з урахуванням яких інший відомий дослідник життєвого шляху як соціально-історичної форми індивідуального буття людини Б. Ананьєв, саме яким був запропонований термін «суб'єктивна картина життєвого шляху» [2], увів до розгляду поділ життєвого шляху на фази, що визначаються певними історичними фактами, які змінюють спосіб її життя. Феноменологія життєвого шляху цим автором репрезентувалася за допомогою понять «подія», «обставини», «власне середовище розвитку», «індивідуальний спосіб життя» тощо.

Дослідження життєвого шляху як історії змістовної розбудови життєвого світу людини вимагало «...вивчення формування й розгортання різних дій, через які реалізуються життєві змісти та цінності особистості, де одиницею аналізу є «життєва подія» або, точніше, змістовні зв'язки між життєвими подіями» [4, с. 33]. Подія завжди значуща, оскільки, спричиняючи зміни у соціальному середовищі розвитку особистості, стає показником зміни фази її життєвого шляху.

Відомий сучасний дослідник М. Епштейн у статті «Вчинок та випадок» виокремлює в житті людини три типи подій. Події, що здійснюються нею самою, за її рішенням (зокрема при обранні професії, або розбудові своєї сім'ї), він називає *вчинками*, оскільки вони задаються суб'єктом дії. Вчинок належить суб'єкту, – людині, яка приймає остаточне рішення відносно здійснення вчинку [28, с. 65]. (Згадаємо не випадкове виокремлення С. Рубінштейном серед важливих подій життя події-вчинки, які походять від самої особистості).

Протилежний тип подій – *пригода (або випадок)*, тобто подія, у якій людина є об'єктом чужої волі або жертвою збігу обставин, як це відбувається за умов аварій, пандемій або катастроф.

Третій тип за М. Епштейном розтлумачується як події, що здійснюються не за волінням окремої людини, але й не випадково, а «...в силу тієї закономірності, із якою *вчинки* людини призводять до певних *випадків* у її житті» [28, с. 65–66]. Події такого типу М. Епштейн називає *здійсненнями*, у яких «...як би завершується та або інша дія, що була почата людиною за власною волею, але потім вийшла з-під її відому та контролю. У здійсненнях те, що здійснює сама людина, потім здійснюється із нею самою» [28, с. 66]. Здійснення відрізняється від вчинків та випадків тим, що як би містить у собі власний початок і кінець та виявляє дію долі на усьому його протязі. Поширення дії *здійснень* за межі життя окремої людини призводить до висновку, що

здійснення можливі із іншою людиною в інший час від впливом дії тієї ж самої закономірності.

На думку М. Епштейна, вчинки та пригоди – це також у своїй суті здійснення, але неповні, із загубленими початками і кінцями. Так, вчинок – це здійснення із невизначеним кінцем, а пригода – це здійснення із невизначеним початком. Тільки здійснення, що замкнуті в часі людського життя, мають відношення до життєвого шляху [28, с. 67]. Продовжуючи логіку М. Епштейна, можливо зробити висновок, що віднесення факту життя людини до категорії «події» або «випадку» залежить від того, чи була вона як суб'єкт здійснюючою або потерпала від нього, але в обох випадках суб'єкт, що пережив цей факт, не лишається тим, яким був до його здійснення.

Життєвий світ походить від особливостей людського буття, серед яких С. Рубінштейн виокремлює усвідомленість, осмисленість, дієвість [26, с. 330–331], які перетворюють дійсність у відповідності до потреб та «життєвої необхідності» людини, внаслідок чого дійсність отримує саме ті риси, що необхідні для нормального існування людини: «Це і є нічим іншим, як детермінацією буття через усвідомлену його регуляцію, яка виступає як специфічний спосіб існування людини» [26, с. 331].

С. Рубінштейн прагне впорядкувати зміст концепту «життєве відношення», виокремлюючи смислові шари життєвого відношення у значенні об'єктивного зв'язку людини та явищ її життя, внаслідок якої ці явища отримують життєвий сенс, та суб'єктивно перетвореної форми сенсу життя, що має вираз у різних структурах внутрішнього світу особистості (ідеалах, цінностях тощо) [26, с. 295].

З огляду на це, розуміння життєвого світу як системно організованої сукупності речей та явищ дійсності, що пов'язані життєвими відносинами, було подалі розвинуто у психології, зокрема Б. Ананьєвим, О. Асмоловим, Д. Леонтьєвим, які прийшли до висновку, що оскільки життєві відносини вказують на роль і місце зазначених речей та явищ у житті особистості, то вони об'єктивно є виразом їх життєвого змісту для неї. «Життєвий зміст – наголошує Д. Леонтьєв, – це об'єктивна характеристика місця та ролі об'єктів та явищ у контексті життя суб'єкту» [16, с. 113].

Концептуальність застосування «життєвого шляху» в психологічному аналізі буття людини виявляється в наданні цьому поняттю онтологічного статусу, за якого воно стає чинником утримування культурної сутності особистості в реальній дійсності. Але об'єктивні характеристики життєвого шляху людини неможливо визначити виключно засобами психологічного аналізу, оскільки, як довела у своїх розвідках К. Абульханова-Славська, життєвий шлях особистості завжди є історією формування та розвитку особистості в конкретну історичну епоху, у конкретному суспільстві, і визнається як об'єктивними соціальним умовами, так і активністю особистості як суб'єкту життя [1].

Значення активності особистості підкреслюється багатьма науковцями при визначенні життєдіяльності як особливого виду діяльності, спрямованої на створення індивідуального життєвого шляху, ознаками якої, що відрізняють її від інших форм та видів діяльності, зазвичай визнаються об'єкт життєдіяльності (індивідуальне життя); суб'єкт життєдіяльності (особистість у ролі суб'єкту життя), цільова функція життєдіяльності (проекування та створення життєвого шляху), динамічна система смислу життя як провідна інстанція регуляції життєдіяльності.

Остання ознака здається найбільш значущою в дослідженні життєдіяльності як особливого різновиду діяльності особистості.

В цілому аналіз об'єктивних характеристик життєвого шляху особистості ми вважаємо необхідним проводити з оглядом на його обумовленість історичними умовами та способом життя особи, її культурним середовищем, економічними,

ідеологічними, правовими та іншими чинниками, визначеними епохою її життя. На нашу думку, це стає можливим у сучасній філософії культури, де особистість розуміється у єдності її поведінки та наслідків присвоєння нею культури як суб'єктом культурної діяльності.

Таким чином, поняття суб'єктивності, застосоване до аналізу життєвого світу людини, може «олюднити» поняття суб'єкта, що у філософії розуміється не як індивід, а як соціальна спільнота, тобто груповий суб'єкт (або єдність суб'єктів – груп, індивідів, що взаємодіють) та бути використане для дослідження індивідуального суб'єкту культури як культурної суб'єктивності, внутрішній світ якої є результатом її власної діяльності. Предметом такої діяльності є явища життєвого світу, узяті разом із їх життєвим сенсом для суб'єкта.

Ігнорування діяльнісного змісту знання призводить до т. з. логічного «об'єктивізму», коли соціально детерміновані відносини розглядаються у відриві від людської діяльності, тоді як при розгортанні системи «особистість – життєвий світ» активність людини опосередковується формами засвоєння нею світу, що, формуючись на полюсі суб'єкта, не мають випадкового або довільного характеру, – за цими формами криється дійсність, що дається в формах людської діяльності.

Вважаємо, що досвід аналізу концептів «життя», «життєвого шляху» відкриває значні потенційні можливості використання діяльнісного підходу для подальшого осмислення проблеми функціонування культури та суб'єктного способу буття особистості.

Список використаної літератури

1. Абульханова–Славская К. А. Стратегия жизни / К. А. Абульханова–Славская. – Москва : Мысль, 1991. – 299 с. ; Abulkhanova–Slavskaya K. A. Strategiya zhizni / K. A. Abulkhanova–Slavskaya. – Moskva : Mysl, 1991. – 299 s.
2. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания / Б. Г. Ананьев. - 3-е изд. – Санкт-Петербург : Питер, 2001. – 288 с. ; Anan'ev B. G. Chelovek kak predmet poznaniya / B. G. Anan'ev. - 3-e izd. – Sankt-Peterburg : Piter, 2001. – 288 s.
3. Бахтин М. М. Эпос и роман (О методологии исследования романа) // Бахтин М. М. Литературно–критические статьи / М. М. Бахтин. – Москва : Художественная литература, 1986. – С. 392-428 ; Bakhtin M. M. Epos i roman (O metodologii issledovaniya romana) // Bakhtin M. M. Literaturno–kriticheskie stati / M. M. Bakhtin. – Moskva : Khudozhestvennaya literatura, 1986. – S. 392-428.
4. Братусь Б. С. Психологические проблемы изучения коррекции аномалий личности : учеб.-метод. пособ. / Б. С. Братусь, И. Я. Розовский, В. Н. Цапкин. – Москва : Изд-во МГУ, 1988. – 86 с. ; Bratus B. S. Psikhologicheskie problemy izucheniya korrektsii anomalii lichnosti : ucheb.-metod. posob. / B. S. Bratus, I. Ya. Rozovskiy, V. N. Tsapkin. – Moskva : Izd-vo MGU, 1988. – 86 s.
5. Время пути : исследования и размышления / под ред. Р. А. Ахмерова и др. – Киев : Изд-во Института социологии НАН Украины, 2008. – 288 с. ; Vremya puti : issledovaniya i razmyshleniya / pod red. R. A. Akhmerova i dr. – Kiev : Izd-vo Instituta sotsiologii NAN Ukrainy, 2008. – 288 s.
6. Гуревич А. Я. Категории средневековой культуры / А. Я. Гуревич. - 2-е изд., испр. и доп. – Москва : Искусство, 1984. – 350 с. ; Gurevich A. Ya. Kategorii srednevekovoy kultury / A. Ya. Gurevich. - 2-e izd., ispr. i dop. – Moskva : Iskusstvo, 1984. – 350 s.
7. Дильтей В. Типы мировоззрения и обнаружение их в метафизических системах / В. Дильтей // Культурология. XX век : антология / сост. С. Я. Левит. – Москва : Юрист, 1995. – С. 213–255 ; Diltey V. Tipy mirovozzreniya i obnaruzhenie ikh v

metafizicheskikh sistemakh / V. Diltey // Kulturologiya. XX vek : antologiya / sost. S. Ya. Levit. – Moskva : Yurist, 1995. – S. 213–255.

8. Дильтей В. Введение в науки о духе // Дильтей В. Собрание сочинений в 6-ти т. / под ред. А. В. Михайлова, Н. С. Плотникова. – Москва : Дом интеллектуальной книги, 2000. – Т. 1 : Введение в науки о духе : Опыт полагания основ для изучения общества и истории. – С. 271–703 ; Diltey V. Vvedenie v nauki o dukhe // Diltey V. Sobranie sochineniy v 6-ti t. / pod red. A. V. Mikhaylova, N. S. Plotnikova. – Moskva : Dom intellektualnoy knigi, 2000. – Т. 1 : Vvedenie v nauki o dukhe : Opyt polaganiya osnov dlya izucheniya obshchestva i istorii. – S. 271–703.

9. Дильтей В. Герменевтическая система Шлейермахера в ее отличие от предшествующей протестантской герменевтики // Дильтей В. Собрание сочинений в 6-ти т. / под ред. А. В. Михайлова, Н. С. Плотникова. – Москва : Дом интеллектуальной книги, 2001. – Т. 4 : Герменевтика и теория литературы. – С. 13–235 ; Diltey V. Germenevticheskaya sistema Shleyermakhera v ee otlichie ot predshestvuyushchey protestantskoy germenevtiki // Diltey V. Sobranie sochineniy v 6-ti t. / pod red. A. V. Mikhaylova, N. S. Plotnikova. – Moskva : Dom intellektualnoy knigi, 2001. – Т. 4 : Germenevtika i teoriya literatury. – S. 13–235 .

10. Жизненный путь личности : Вопросы теории и методологии социально-психологического исследования / под ред. Л. В. Сохань. – Киев : Наукова думка, 1987. – 280 с. ; Zhiznennyy put lichnosti : Voprosy teorii i metodologii sotsialno-psikhologicheskogo issledovaniya / pod red. L. V. Sokhan. – Kiev : Naukova dumka, 1987. – 280 s.

11. Иванов В. П. «Жизненный мир» личности / В. П. Иванов // Філософська думка. – 1982. – № 1 – С. 12–19 ; Ivanov V. P. «Zhiznennyy mir» lichnosti / V. P. Ivanov // Filosofska dumka. – 1982. – № 1 – S. 12–19.

12. Каган М. С. Человеческая деятельность : опыт системного анализа / М. С. Каган. – Москва : Политиздат, 1974. – 328 с. ; Kagan M. S. Chelovecheskaya deyatelnost : opyt sistemnogo analiza / M. S. Kagan. – Moskva : Politizdat, 1974. – 328 s.

13. Кон И. С. Жизненный путь как предмет междисциплинарного исследования / И. С. Кон // Психология личности в трудах отечественных психологов. – Санкт-Петербург : Питер, 2000. – С. 269–279 ; Kon I. S. Zhiznennyy put kak predmet mezhdistsiplinarnogo issledovaniya / I. S. Kon // Psikhologiya lichnosti v trudakh otechestvennykh psikhologov. – Sankt-Peterburg : Piter, 2000. – S. 269–279.

14. Кривцун О. А. Эстетика : учеб. / О. А. Кривцун. – Москва : Аспект Пресс, 2000. – 434 с. ; Krivtsun O. A. Estetika : ucheb. / O. A. Krivtsun. – Moskva : Aspekt Press, 2000. – 434 s.

15. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. – Москва : Политиздат, 1975. – 304 с. ; Leontev A. N. Deyatelnost. Soznanie. Lichnost / A. N. Leontev. – Moskva : Politizdat, 1975. – 304 s.

16. Леонтьев Д. А. Психология смысла : природа, строение и динамика смысловой реальности : учеб. пособ. / Д. А. Леонтьев. – Москва : Смысл, 1999. – 487 с. ; Leontev D. A. Psykholohiya smysla : pryroda, stroenye y dynamyka smyslovoi realnosty. – M. : Smysl, 1999. – 487 s.;

17. Леонтьев Д. А. Человечность как проблема / Д. А. Леонтьев // Человек – наука – гуманизм : к 80-летию со дня рождения академика И. Т. Фролова / отв. ред. А. А. Гусейнов. – Москва : Наука, 2009. – С. 69–85 ; Leontev D. A. Chelovechnost kak problema / D. A. Leontev // Chelovek – nauka – gumanizm : k 80-letiyu so dnya rozhdeniya akademika I. T. Frolova / отв. ред. А. А. Гусейнов. – Москва : Наука, 2009. – С. 69–85.

18. Логинова Н. А. Развитие личности и ее жизненный путь / Н. А. Логинова // Психология личности в трудах отечественных психологов. – Санкт-Петербург : Питер, 2000. – С. 238–246 ; Loginova N. A. Razvitie lichnosti i ee zhiznennyu put / N. A. Loginova // Psikhologiya lichnosti v trudakh otechestvennykh psikhologov. – Sankt-Peterburg : Piter, 2000. – S. 238–246.
19. Логинова Н. А. Шарлотта Бюлер – представитель гуманистической психологии / Н. А. Логинова // Вопросы психологии. – 1980. – № 1. – С. 154–158 ; Loginova N. A. Sharlotta Byuler – predstavitel gumanisticheskoy psikhologii / N. A. Loginova // Voprosy psikhologii. – 1980. – № 1. – S. 154–158.
20. Лосев А. Ф. История античной эстетики / А. Ф. Лосев. – Москва : Искусство, 1994. – Т. 8. Кн. 2 : Итоги тысячелетнего развития. – 688 с. ; Losev A. F. Istoriya antichnoy estetiki / A. F. Losev. – Moskva : Iskusstvo, 1994. – Т. 8. Кн. 2 : Itogi tysyacheletnego razvitiya. – 688 s.
21. Лосев А. Ф. История античной философии в конспективном изложении / А. Ф. Лосев. – Москва : Мысль, 1989. – 204 с. ; Losev A. F. Istoriya antichnoy filosofii v konspektivnom izlozhenii / A. F. Losev. – Moskva : Mysl, 1989. – 204 s.
22. Маркс К. Философско-экономические рукописи 1844 года / К. Маркс // Маркс К. Из ранних произведений / К. Маркс, Ф. Энгельс. – Москва : Гос. изд-во полит. лит., 1956. – С. 517–644 ; Marks K. Filosofsko-ekonomicheskie rukopisi 1844 goda / K. Marks // Marks K. Iz rannikh proizvedeniy / K. Marks, F. Engels. – Moskva : Gos. izd-vo polit. lit., 1956. – S. 517–644
23. Микешина Л. А. Эмпирический субъект и категория жизни / Л. А. Микешина // Эпистемология & философия науки. – 2009. – Т. 19, № 1. – С. 5–15 ; Mikeshina L. A. Empiricheskii subekt i kategoriya zhizni / L. A. Mikeshina // Epistemologiya & filosofiya nauki. – 2009. – Т. 19, № 1. – S. 5–15.
24. Основы онтологии : учеб. пособ. / под ред. Ф. Ф. Вьякерева. – Санкт-Петербург : изд-во С.-Петерб. ун-та, 1997. – 280 с. ; Osnovy ontologii : ucheb. posob. / pod red. F. F. Vyakkereva. – Sankt-Peterburg : izd-vo S.-Peterb. un-ta, 1997. – 280 s.
25. Рождественская Е. Ю. Биографический метод в социологии / Е. Ю. Рождественская. – Москва : Изд. дом Высшей школы экономики, 2012. – 381 с. ; Rozhdestvenskaya Ye. Yu. Biograficheskii metod v sotsiologii / Ye. Yu. Rozhdestvenskaya. – Moskva : Izd. dom Vysshey shkoly ekonomiki, 2012. – 381 s.
26. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – Москва : Педагогика, 1973. – 424 с. ; Rubinshteyn S. L. Problemy obshchey psikhologii / S. L. Rubinshteyn. – Moskva : Pedagogika, 1973. – 424 s.
27. Флиер А. Я. Культурология для культурологов : учеб. пособ. / А. Я. Флиер. – 2-е изд., испр. и доп. – Москва : МГУКИ, 2009. – 705 с. ; Flier A. Ya. Kulturologiya dlya kulturologov : ucheb. posob. / Ya. Flier. – 2-e izd., ispr. i dop. – Moskva : MGUKI, 2009. – 705 s.
28. Эпштейн М. Поступок и происшествие. К теории судьбы / М. Эпштейн // Вопросы философии. – 2000. – № 9. – С. 65–77 ; Epshteyn M. Postupok i proisshestvie. K teorii sudby / M. Epshteyn // Voprosy filosofii. – 2000. – № 9. – S. 65–77.
29. Searle J. R. The Construction of Social Reality / J. R. Searle. – New York : Free Press, 1995. – 241 p.

Стаття надійшла до редакції 15.10.2018

N. V. Belova
O. V. Popovych

LIFE AS A WAY OF HUMAN BEING AND A UNIVERSAL TYPE OF ACTIVITY

In order to strengthen the ontological aspect of knowledge of human existence, it is the necessary to include into the object of knowledge the set of methodological tools for its study of the phenomenon, which should be considered not as a medium, but as a way of human existence and as a universal type of activity, due to the specific historical conditions of the organization of social life.

The concept of life, which in the process of development of humanitarian knowledge gave a multiplicity of knowledge systems that are relativized according to different concepts, in particular, the 'life cycle', 'way of life', etc. is analyzed. Changes in the content of the concept of lifestyle by the separation of features that belong to its factual content are traced.

The concept of course of life is specified.

The linear principle of constructing the way of life is denied as the one that does not satisfy the necessity of searching of mechanism of combining individual events and prevents awareness of the transitional stages of life.

It is emphasized the necessity of constructing a nonlinear trajectory and finding forms in which the process of creation of life and the conceptual description of the world of life takes place.

The methodological expediency of conceptualizing in the philosophy of culture the concept of fate is grounded in order to analyze the individual in human life and to supplement the content of the concept of «course of life».

The concept of subjectivity, applied in the analysis of human world, can «humanize» the concept of subject, which in philosophy is understood not as an individual, but as a social community, which is a group subject (or unity of subjects – groups, interacting individuals).

This is the position, which makes it possible to study individual subject of culture as a cultural subjectivity, whose inner world is the result of its own activities.

What is important is that the subject of such activity is the phenomenon of the course of life.

Ignoring the activity content of knowledge leads to the so-called logical «objectivism», the characteristic feature of which is the consideration of socially determined relationships in isolation from human activity, while in the processes of deployment of «personality – life world» system human activity is mediated by the forms of assimilation of the world.

Being formed at the pole of the subject, these forms are not random or arbitrary: human activity lies behind them.

The authors conclude that the experience of «life», «course of life» concepts analyzing opens up significant potential opportunities for using the activity approach to further research of the problem of functioning of culture and the subjective mode of being of personality.

Key words: *act, fate, case, activity, destiny, life, way of life, course of life, life relationships, personality, objectivity, way of being, way of life, subjectivity.*